

úvodník

JAK MŮŽE ČESKÁ PSYCHIATRIE POMOCI UKRAJINĚ

V rámci české vládní mise jsem měl možnost navštívit v dubnu letošního roku řadu nemocnic a dalších zdravotnických zařízení ve Lvově a Kyjevě. Cílem bylo zjistit, jaká je v období války na Ukrajině situace v oblasti psychiatrie a duševního zdraví, a identifikovat potřebnou pomoc, kterou může nabídnout česká psychiatrie. Bylo velmi zajímavé být svědkem dramatických společenských změn, ke kterým dochází během války, a odhodlání válku vyhrát, které prostupuje celou společností. Překvapila mne převažující atmosféra tohoto odhodlání a semknutosti společnosti v dobách hrůzné války.

V případě psychiatrie je nezbytné si uvědomit, že situace byla komplikovaná už před invazí. Již před rokem 2022 vykazovala Ukrajina vysokou psychiatrickou morbiditu s tím, že nějakým typem psychických potíží strádala třetina populace, což odpovídalo jedné z nejvyšších prevalencí duševních poruch v Evropě. Současně je odhadováno, že v přímém důsledku druhé vlny invaze v únoru loňského roku došlo k rozvoji devíti milionů nových případů duševních poruch, z toho u dvou milionů pak jde o tzv. vážné psychické problémy, jako je posttraumatická stresová porucha (PTSD), afektivní poruchy a další. Traumatizace válkou tedy vedla ke zvýšení již tak vysokého počtu lidí, kteří strádají psychickými problémy. Zvlášť to zasahuje některé vybrané mimořádně zranitelné skupiny, jako jsou vojáci a veteráni, ženy, senioři a členové nejvíce zranitelných minorit a LGBT, s čímž je na Ukrajině vzhledem k velmi tradiční společnosti stále celkem problém. Situace je tedy velmi vážná. Významně se na ní podílí také skutečnost, že se do aktuálního stavu promítá i fakt, že válka netrvá poslední rok a půl, ale konflikt s mnoha oběťmi začal již v roce 2014. Během ozbrojeného konfliktu navíc probíhala pandemie COVID-19 a oba traumatizující faktory se navzájem potencovaly.

Ukrajina má centralizované zdravotnictví, což by mohlo být celkem v pořádku, kdyby již z dob sovětské éry tradičně nekladlo primární důraz na nemocniční péči. Progresivnější trend psychiatrické léčby v komunitě se s pomocí zahraničních expertů na Ukrajině teprve nyní začíná pomalu etablovat. Ukrajinská psychiatrie je zároveň dlouhodobě podfinancovaná a její rozpočet odpovídá jen asi dvěma a půl procentům všech zdravotnických nákladů. Evropský průměr je okolo čtyř procent a vyspělé státy do psychiatrické péče investují ještě daleko víc. Zásadním strukturálním problémem je také fakt, že většinu zdravotní péče si na Ukrajině pacienti platí hotově v okamžiku, kdy přijdou k lékaři. Na Ukrajině je asi devět psychiatrů na sto tisíc obyvatel, což není o mnoho méně, nežli je tomu u nás. Nicméně problém je v tom, že psychiatři jsou soustředěni hlavně v nemocnicích nebo na klinikách větších měst. Výrazně se nedostává klinických psychologů a především sociálních pracovníků (0,3 na sto tisíc obyvatel). Situace se pochopitelně během války dále komplikuje. Připomeňme, že od začátku invaze Rusko podniklo přes šest set útoků na různá zdravotnická zařízení.

Jednoznačně pozitivním rysem je to, že generace ukrajinských studentů a mladých lidí, kteří pořádali demonstrace na Majdanu a zasloužili se zásadně o demokratický vývoj po roce 2014, se rychle dostala do vedoucích pozic. Výsledkem je progresivní vláda, která je nejen schopna se úspěšně bránit invazi, ale taky zajistit jistou flexibilitu zdravotnického systému během války. Pozice vysokých úředníků, ředitelů nemocnic a primářů dnes běžně zastávají mladí lidé kolem 35 let, kteří se rychle učí a hledají cesty, jak zajistit chod zdravotnictví a státu v době války. Připomeňme, že ekonomika Ukrajiny spadla během války

o třicet procent. Rovněž se snaží o aktivní podporu psychiatrické péče a duševního zdraví populace. Intenzivně spolupracují s odborníky ze zahraničí, zavedli nově desítky komunitních týmů, spolupracují s Koalicí Světové zdravotnické organizace (WHO) pro duševní zdraví a rychle se učí mj. také proto, že jsou mladí a vysoce motivovaní.

Během války je situace pochopitelně komplikovaná v celém zdravotnictví. Během mise jsme byli svědky toho, jak v západní části Ukrajiny, především ve Lvově, vznikají nové kliniky a nemocnice zaměřené na chirurgii, popáleninovou medicínu, rehabilitaci a protetiku. Charakter stávající války vede k velkému množství zranění ze zákopů vč. amputací. Válečné rány se navíc v zákopech rychle infikují, což je zásadní problém, protože celosvětově dochází ke vzestupu rezistence na antibiotika. Po válečném zranění se lékaři primárně snaží zachránit život zraněného, ale během rehabilitace (typicky po amputacích) je nutné zahájit také psychologickou pomoc, protože značná část zraněných má PTSD. Ukrajínští kolegové se pak snaží vybavit rehabilitační a protetická oddělení psychoterapeutickými týmy. Tento válečný konflikt přinese Ukrajině zkušené („vyoperované“) chirurgy, kteří nyní čelí problematice, jež nemá od první světové války příliš obdoby. Vychová rovněž špičkové experty na následky psychického traumatu. Bylo skutečně impresivní sledovat skvěle zorganizovanou péči desítek mladých psychoterapeutů, kteří působí na specializované klinice pro veterány s PTSD v Lisové Poljaně. Rovněž je aktivně šířena vládní strategie, která má předcházet demoralizaci a rozvoji psychických poruch na úrovni celé populace. Občané jsou motivováni k tomu, aby se aktivně snažili žít do jisté míry normální život. Také proto jsou večer plné ulice lidí, kteří korzují, chodí do restaurací, smějí se a často i společně zpívají. Uvedená strategie je důležitá i s ohledem na rizika transgeneračního přenosu traumatu. Toto riziko se pak netýká jen lidí na Ukrajině, ale také sedmi až osmi milionů Ukrajinců, kteří před válkou odešli do států Evropské unie.

Závěry a doporučení z rekognoskační mise jsme po návratu shrnuli v rámci kulatého stolu na téma „Obnova Ukrajiny příležitostí pro české zdravotnictví“, který se konal 25. dubna t. r. v prostorách Senátu PČR. Bylo konstatováno, že ukrajínští kolegové jsou dnes v podpoře duševního zdraví a léčbě následků psychických traumat velmi zkušení a investují do problematiky značné úsilí. Naším úkolem je především pomoci prohloubit jejich vzdělávání a podporovat zavádění nových efektivních léčebných metod. Čeští odborníci v oblasti psychiatrie a psychoterapie by se měli primárně zapojit do podpory léčby následků traumatu u vojáků a civilistů. Současně bychom mohli pomoci ve vzdělávání ukrajinských kolegů v psychoterapii žen, které byly sexuálně zneužity v okupovaných oblastech. Jde o velmi citlivou a komplikovanou problematiku, ve které však můžeme využít zkušeností našich odborníků, kteří se tématu věnovali již v období války v bývalé Jugoslávii. Další identifikovanou oblastí pro naši pomoc je snížení následků opakovaných kontuzí mozku (mild traumatic brain injury, TBI) u vojáků, kteří byli v zákopech opakovaně vystaveni tlakovým vlnám z výbuchů. Tato problematika by pak měla zahrnovat i základní výzkum, protože moderní medicína doposud nebyla konfrontována s tak masovým rozšířením problematiky opakovaných komočních a kontuzních stavů.

Pozitivním dopadem naší rekognoskační cesty je pak skutečnost, že v těchto identifikovaných oblastech pomoci již byla zahájena spolupráce mezi ukrajinskými partnery (např. z Bogomoletské lékařské univerzity v Kyjevě) a Klinikou psychiatrie a lékařské psychologie 3. LF a NUDZ.

„Sláva Ukrajině! Hrdinům sláva!“

prof. MUDr. Jiří Horáček, Ph.D., FCMA
Jiri.Horacek@nudz.cz